

MEMORIALE PAULI DE PAULO PATRITII JADRENSIS

Andrea Zlatar

Memoriale Pauli de Paulo patritii jadrensis u kronološkom smislu prekoračuje granice što ih postavlja zadana tema ovogodišnjih *Dana Hvarskog kazališta* »Oblikovanje humanističkih krugova i središta«, i to korakom koji nas možda vodi presudnih pedesetak godina unazad, prema srednjovjekovlju. No, njegov položaj u cjelini srednjovjekovnih ljetopisnih i kronikalnih tekstova predstavlja izuzetan slučaj. Tipičan za evropsko 14. stoljeće, posebice talijansko, atipičan za našu baštinu — takav nabačeni zaključak, činilo mi se, više svjedoči o dosada neistraženom, ili čak neidentificiranom korpusu naših tekstova što su uvijek ostajali na rubu historiografskog, a još više književnopovijesnog ili književnoznanstvenog interesa. Stoga u krajnjoj namjeri ovoga rada leži namjera zacrtavanja obrisa povijesti i postojanja jedne uvjetno nazvane »književne vrste«, kronikalnodnevničkih tekstova koji se u našem latinitetu protežu od 13. pa sve do 19. stoljeća u ne odviše »gustom«, ali gotovo neprekinutom kontinuitetu.

Kao nerijetko u slučajevima analize takvih *privatnih historiografskih* zapisa, problemi počinju od samoga teksta. Originalni rukopis, naimе, nije sačuvan. Posjedujemo dva izdanja Pavlovićeva *Memorijala*, pri čemu se drugo temelji na prvome, pa možemo zapravo smatrati kako je verzija objavljena u Lučićevu djelu *De regno Croatiae et Dalmatiae*, u

Amsterdamu 1666. godine, jedina od koje i možemo započeti. Na samome kraju teksta, što zaprema petnaestak dvostupačnih stranica, pronalazimo bilješku:

Ego Petrus Fanfoneus V. I. Doctor hunc Libellu manu propria fideliter exemplavi ex quodam alio libello scripto manu g. D. Federici de Rosa, qui ibidem manu propria testatur se illum exemplasse fideliter ex quodam antiquissimo libello manu saepius supradicti D. Pauli de Paulo script. 1544. die Iovis 13. Nov. (Lučić, 437)

(Ja, Petar Fanfonej, ovu sam knjižicu svojom rukom vjerno prepisao iz jedne druge knjižice napisane rukom Federika Rose, koji sam svojom rukom svjedoči da je također vjerno prepisao iz neke najstarije knjižice napisane rukom gore često spominjanog Pavla Pavlovića.)

Radi se, dakle, o izdanju teksta drugog prepisivača, odnosno, o »četvrtoj ruci«, ako je vjerovati da su prepisivača bila samo dva. 1904. godine Ferdo Šišić objavljuje u *Vjesniku kraljevskog zemaljskog arhiva* tekst pod naslovom *Ljetopis Pavla Pavlovića*, na temelju Lučićeva izdanja. Šišićeve su preinake znatne, i bez sumnje, potrebne. U uvodnoj bilješci Šišić kaže kako ga je na ponovno izdanje Pavlovićeve *Memorijala* navela jedna napomena Franje Račkoga, koja glasi:

U interesu domaće povijesti bilo bi, da se priopći izpravnije izdanje; po boljih rukopis, ako ih još gdje imade. Jer, Lučićevo izdanje s istim izpravcima veoma je nekritično i manjkavo, glede li na ljetopis (tj. na kronologiju), ili na samu stvar (tj. na tekst). (Šišić, 1)

Boljih rukopis, međutim, nije bilo, pa je Šišić učinio jedino što je i mogao učiniti — pokušao je kronologijski poremećen tekst usustaviti u uređenu kronologiju, te unijeti minimalne tekstualne ispravke. Izdanje je popraćeno bilješkama što upućuju na druge povijesne izvore, popisom zadarskih plemićkih porodica i njihovih članova koji se spominju u *Ljetopisu*, spiskom zadarskih rektora i ondašnjih hrvatskih banova, te rječnikom manje poznatih latinskih riječi. U tome poslu Šišić se ispomagao nizom dokumenata i pisanih povijesti, na temelju kojih je mogao provjeravati Pavlovićeve bilješke i urediti ih po kronologijskom načelu. I nakon toga posla, ostala su pojedina nerazriješena mjesta, neprovjereni događaji, datumi koji se ne podudaraju, primjetne lakune u vremen-

skom slijedu. Pitanje koje Šišić nije postavio priređujući novo izdanje, glasilo bi: kako je moguće da jedan tekst, poput Pavlovićeva *Memorijala*, koji bi trebao biti ljetopis ili kronika, u jedinom obliku što ga imamo, ne poštuje kronologijsko načelo, pa nakon 1389. godine dolazi 1396, zatim 1388, a onda 1385. Da li tu vrstu poremećaja pripisati prepisivačima, ili ona pak zadire u prirodu Pavlovićeva teksta? Šišić upozorava da dio nejasnoća i kronoloških neusuglašenosti proizlazi iz razloga što Pavlovićev *Ljetopis* datumski »štima« ako se čita kao da je datiran *more veneto*, tj. tako da godina počinje 1. marta. No, ta činjenica sama po sebi postaje sumnjivom ako se uzmu u obzir prosudba suvremenih povjesničara kako nije moguće da je Pavlović svoje privatne zapise datirao *more veneto*, budući da taj način datiranja nije prelazio iz javne u privatnu uporabu. Štoviše, i u venecijanskim javnim spisima nije uvijek bio na djelu. Čudno bi, dakle, bilo da zadarski patricij, koji inače nije sklon iskazivanju pretjerane formalne brige, ni retoričke a još manje literarne u širem smislu, svoj osobni dnevnik datira na venecijanski način.

Čitanje datuma *more veneto*, ne rješava, s druge strane, nerijetke i velike poremećaje u kronologiji, činjenicu da *Memoriale* ima kronološki okvir od 1371. do 1408. godine, ali da unutar toga okvira gubi poredak godine za godinom. Ponajprije upitnom postaje oznaka *fideliter* — vjerno — kojom su se prepisivači zaklinjali na vjernost pri poslu prepisivanja. Da li je netko od njih u Pavlovićevoj *Memorijal* uveo venecijansko datiranje? Jesu li oni toliko nepažljivo prepisivali da su iz 1389. godine mogli prijeći u 1396, pa se vratiti u 1385? Povjesničari nisu za to skloni kriviti samoga Pavlovića, budući da se provjerom događaja pomoću drugih izvora, kao kod Šišića, pokazao pouzdanim svjedokom i piscem. Osim toga, Pavloviću se često vjeruje i u slučajevima kada je on jedini izvor za neki povijesni podatak. Sumnju u njegovu pouzdanost ne potiču oni podaci što ih u *memorijalu* pronalazimo, već oni koji nedostaju. Nije pritom riječ o »praznim stranicama povijesti«, o godinama kada se nije imalo što zanimljivoga zabilježiti, već o vidljivom nespominjanju značajnih događaja — događaja za koje znamo iz drugih izvora i za koje je čudno da nisu našli mjesta u tim zapisima. Ponajprije je sumnjivo izostavljanje opisa krunidbe kralja Ladislava u Zadru, koje pada u vrijeme Pavlovićeve izrazite javne djelatnosti. Naravno, uvijek postoji mogućnost da su prepisivači nešto ispustili (baš takav događaj?!) ili da *Ljetopis* naprosto nije ni u ruke prvoga prepisivača dospio cjelovito sačuvan: vjerojatno se radilo o odijeljenim odlomcima teksta, što objašnjava i njio-

vu kronološku neuređenost. Ali postoji i moguće objašnjenje kako Pavlović to nije htio zapisati budući da je krunidbu Ladislava smatrao ugarskim a ne dalmatinskim činom (*N. Klaić — I. Petricioli, 368*).

Ostavimo li po strani rukopisnu nepouzdanost, pitanje o kronologijском neredu i historijskim prazninama možemo postaviti i iz književnoznanstvenoga očista, procjenjujući te osobine kao naznake vrsne pripadnosti, kao generičke signale. U historiografiji i povijestima književnosti Pavlovićevo se djelo, naizmjenice i bez potrebe za argumentiranjem, naziva ljetopisom, dnevnikom, kronikom, a autor se naziva ljetopiscem ili kroničarom. Kombol, primjerice, kaže, kako je on *bez vještine i nekog načelnog stajališta, jednostavnim i priprostim jezikom, pobilježio znatnije zgode između 1371. i 1408.* (*Kombol, str. 37*) Naslov *Memoriale* nalazimo u Lučićevom izdanju, i nemamo nažalost nikakvoga posebnog razloga tvrditi kako je taj naziv tekstu dao sam Pavlović. Vjerojatnije mu ga je pridao neki od prepisivača, ili čak sam Lučić. Pavlovićeve tekst nije jedini u našoj starijoj baštini, koji dobiva taj naziv, ali on nije niti u čestoj uporabi. Potječe iz antičkoga Rima, kao *libellus memoriale ili scrinia memorialum*, knjiga (ili list) uspomena, spomenaka. Većinom su to događaji vezani uz najviše ili carske ličnosti, a ispisuju ih, kao i tokom srednjovjekovlja, podanici koji nisu bez vlastitoga ugleda.

Za određivanje vrsne pripadnosti presudno je pitanje o kronologij-skoj uređenosti teksta. *Ljetopisi*, a dijelom i *kronike* u historiografskoj, a *dnevnici* u autobiografskoj literaturi pisani su po načelu kronologij-skog simultaniteta teksta i događaja, u onoj mjeri u kojoj tekst uopće može biti »simultan« događaju. Prave pisane povijesti i memoarska proza pisani su, nasuprot tome, iz pozicije *post festum*, odnosno, iz jedinstvene vremenske točke koja se okreće u retrospektivno sagledavanje i pripovijedanje onoga što se desilo. Da li je moguće pretpostaviti da je Pavlović bilježio događaje iz jedne vremenske distance, i da je iz toga razloga došlo do onolikih poremećaja u kronologiji. Povjesničari bi, držim, rekli da nije moguće. A što bi pokazala literarno usmjerena analiza Pavlovićeva *Memorijala*?

Ako *ljetopisom* smatramo tekst u kojem se događaji nižu godinu za godinom, bez iskazana pripovjedača (ni u prvom ni u trećem licu), bez međusobne veze i objašnjenja, onda se *Memoriale* odvaja po činjenici da je pisan u prvome licu jednine. Ako pak razmatramo kroniku, kao tip teksta u kojemu se pojavljuje pripovjedač, u kojemu postoje početak priče i njezin razvoj, ali joj nedostaje dovršenost, zatvaranje (*White*), *Me-*

moriale pokazuje određene odlike kronike. Naposljetku, držimo li se Neumannova razlikovanja memoarski od autobiografski usmjerenog autora, kao razlike između socijaliziranog, politički aktivnog pojedinca i onoga koji je upućen na vlastitu unutrašnjost, stvorit ćemo zadovoljavajuće kriterije za genološku analizu *Memorijala*.

Radi se o tekstu koji, kako je već napomenuto, obuhvaća razdoblje od 1371. do 1408. godine. Unutar toga okvira postoje višegodišnje lakune u bilježenju događaja (1371 – 1378, npr.), a godine se međusobno razlikuju po učestalosti zabilježenih događaja: od svega jednog događaja (1371, na primjer), do 31 događaja 1399. godine, gdje desetak nadnevaka pada u jedan te isti mjesec. Također, zapisi se međusobno razlikuju prema duljini, od jedne rečenice, do zaokruženih odlomaka – epizoda duljine čitave stranice. Pavlovićevi zapisi pisani su u prvom licu jednine, od samoga početka i tokom cijeloga teksta. Ima, dakako, odlomaka u kojima se ne osjeća subjekt iskazivanja kao pripovjedač – tada je najvjerojatnije riječ o događajima u kojima nije neposredno i aktivno sudjelovao, ili im uopće nije prisustvovao. Naposljetku, tako se doimaju i opisi događaja koji su se dogodili svima: potresi, promjene vremena, oluje i slično.

Zapis kojim započinje *Memoriale* presudno označava karakter teksta upućujući čitaoca na istovremeno izniman i sasvim privatn događaj:

die 7. mens. Aprilis natus fuit filius meus.

Ego Paulus de Paulo, ta često sretana sintagma u *Memorijalu*, nije međutim toliko oznaka prvoga lica pripovjedača, koliko upućivanje na identitet onoga tko piše s onim kome se to događa. Pavlović ne pripovijeda, on zapisuje ono što (mu) se događa. Za razliku od kronika u kojima prvo lice pripovjedača (npr. u Tome Arhidakona) naznačuje pripovjedačku perspektivu, otkriva stav pripovjedača prema događajima koje iznosi, Pavlovićevo *ja* ne predstavlja subjektivnu instancu iskazivanja, koliko predstavlja subjekt događanja. Time se Pavlović odmiče od kronike i približava dnevničkoj formi. Podatak o rođenju sina dostatan je da bude početak jedne porodične kronike, i u daljnjem zapisivanju Pavlović će desetak puta spomenuti osobe iz svoje obitelji (ženu Grubulu, kćer Michlinu) i događaje vezane uz njih: putovanja, vjenčanja, susrete. No, količinski to ipak predstavlja neznatniji dio *Memorijala*, i štoviše, neznatniji dio Pavlovićeve uporabe zamjenice *ego*. Ona se najčešće upotrebljava kada Pavlović govori o događajima javne prirode u kojima on sudjeluje kao javna osoba, kao predstavnik, političar, advokat, izaslanik, tumač, rektor. Ni u spominjanju tih dužnosti on nije potpuno pouzdan: iako

saznajemo da je petnaest puta bio izabran za rektora, ne saznajemo da je bio izabran za prokuratora. Doista, znatniji dio Pavlovićeva *Memorijala* sačinjavaju događaji iz javnoga političkog života Zadra, biranje vlasti, dogovori, sastanci, poslanstva, vijeća, i time se jedan privatno započeti dnevnik okreće u »memoarsko« izvješće, u smislu koji pojmu »memoarsko« pridaje Neumann: riječ je o osobi koja je djelatno okrenuta javnosti, ali to zapisuje za sebe. Dnevnik pisan za sebe, u prividnoj formi ljetopisa (godina za godinom), vezan uz događaje u gradu (pa time slični kronici), prikazuje jednu društveno djelatnu osobu. U takvoj mješavini privatnoga i javnoga autobiografsko završava tamo gdje bi zapravo trebalo započeti, s rečenicom o rođenju sina. Najtočnije bi bilo *Memoriale Pauli de Paulo patritii jadreusis* nazvati dnevnikom-kronikom. *Dnevnik-kronika* naziv je kojim Gustav-René Hocke u svome djelu posvećenom evropskim dnevničkim zapisima unatrag četiri stoljeća (*Europäische Tagebücher*, str. 45 i dalje) označava niz tekstova koji su nastali u Italiji koncem četrnaestog i u prvoj polovici petnaestog stoljeća, a koji se u mnogo čemu podudaraju s Pavlovićevim *Memorijalom*. *Diario de anónimo Fiorentino* obuhvaća razdoblje od 1358. do 1389. godine, a *Diario Ferrorese* od 1409. do 1502. godine. Tradiciju tih humanističkih i ranorenesansnih dnevnika-kronika Hocke pronalazi u već spomenutom nasljeđu rimskih izvješća o uglednicima. Zajedničko obilježje petnaestostoljetnih dnevnika-kronika sastojalo bi se, ponajprije, u činjenici da su njihovi autori ugledni građani, ne oni koji su na samome vrhu vlastodržačkog sistema, već koji u njemu sudjeluju u određenom opsegu. Oni iz takvoga sudioničkog stajališta mogu zapisivati događaje koji su u socijalnom i političkom smislu važni, i redom vezani za jedan grad ili regiju. Spominju se dolasci papa, biskupa, kraljeva, promjene u vlasti... sve ono što smo susreli i u *Memorijalu*. Vrlo često te su bilješke ovisne o autoritetu vlasti, ako je takav dnevnik-kronika namijenjen javnosti, ako je čak u posveti izrijekom nekome upućen. S druge strane, to nisu gradske kronike što ih pišu za to zaduženi notari, to je pisanje uvijek započeto iz privatne inicijative, pa onda dijelom uključuje i bilješke o događajima pripadnim privatnosti. Takvih tekstova, kaže Hocke, doista ima veliki broj — oni predstavljaju pravilo, a ne izuzetak, i većina ih još uvijek nepročitanih leži u gradskim arhivima. Ako se u tim dnevnicima-kronikama priziva prethodna tradicija, onda ona u svojim korijenima nailazi na grčke tekstove *ὑπομνηματα* i rimske *comentarii*, a ne srednjovjekovnu tradiciju konfesionalnih zapisa. No i u njima bi povjesničar autobiografije, poput

Georga Mischa, pronašao dokaze u prilog tezi o stvaranju individualiteta i svijesti o vlastitoj osobnosti, što se razvijaju u dnevničkrokronikalnim zapisima. Njihovi autori pišu za sebe, a istovremeno imajući na umu javnost; pišu o svojoj ulozi u gradskoj ili već građanski uobličenoj zajednici, i osvještavajući vlastitu poziciju oformljuju tada vladajući tip individualiteta.

Naš Paulus de Paulo bio je, kako sažeto nabraja Miroslav Kurelac u *Enciklopediji Jugoslavije*¹, advokat, rektor, kroničar, političar, patricij, član zadarskog vijeća, gradski sudac, knez Trogira, Šibenika i Paga, angažiran u službi Zadra u mnogobrojnim dalmatinskim misijama kod hrvatske vlastele, u službi ugarskih kraljeva i dalmatinskih gradova, živo radeći na samostalnosti Zadra i Dalmacije, oslanjao se isprva na nasljednike kralja Ludovika, Mariju i Žigmunda, da bi zatim, poslije Žigmundova zatočenja, u izmijenjenim prilikama postao advokat i opunomoćenik Ladislava Napuljskog za Dalmaciju. S političkopovijesne pozornice nestao je 1409. godine, po dolasku Mlečana. Pretpostavlja se da je bio, kao i drugi njegovi sugrađani, nemajući kulturnih veza sa svojim zaleđem, obrazovan u Italiji; a kao primjer njegove nacionalne osviještenosti navodi se činjenica da je za Pažane prevodio statut s latinskog na hrvatski. U to je vrijeme u Zadru bilo uglednijih obitelji od onih kojoj pripada Paulus de Paulo, no i njegova je dobro stajala.² Historiografski tekst *Obsidio Jadrensis* nepoznata autora (a Nada Klaić pripisuje ga Nikoli Matafaru, obrazovanom u Padovi, koji je inače autor liturgijsko-kanonskog priručnika *Thesaurum pontificum seu manuale personarum ecclesiasticarum Nicolai archiepiscopi jadrensis*) čini se prikladnim za stvaranjem historiografskoliterarnog konteksta unutar kojega je nastao i *Memoriale Obsidio Jadrensis*, pedesetak godina stariji, po svojim je historiografskim odlikama vredniji i zanimljiviji, a po pripovjednoliterarnim obilježjima zasigurno i složeniji tekst. Djelo otkriva učenost i naobraženost, kićen jezik pun citata, grecizme; što se historiografske strane tiče zanimljivo je što u njemu pronalazimo izvorne materijale, Ludovikova i duždeva pisma, zatim poslaničke govore i tekstove pregovora.³ »Sve je to vješto isprepletено s izlaganjem, ponekad vrlo savjesnim i detaljnim toka zbivanja koje vrlo pomno prati.« (*Klaić-Petricioli*, str. 341) Izriču se stavovi i procjene, pripovijeda se zaokruženo i u epizodama s poantama. Pavlovićev *Memorijal* svakako je tek djelce u usporedbi i s *Opsadom Zadra*, kao i s djelom *Historia salonitana* Tome Arhidakona. Iako i jedno i drugo djelo u sebi mjestimice sadržavaju perspektivu ja-pripovjedača,

oni o sebi u prvome licu ne govore: ili se izostavljaju i prešućuju, kao što to autor *Opsade* brižno čini, ili sebe promatraju kao treću osobu, poput Tome Arhidakona. I u Tuberona, pedesetak godina poslije, 1. lice ne služi za pripovijedanje o sebi, već kao naznaka pripovjednog stajališta. To miješanje prvoga i trećeg lica ostat će obilježje naših latinskih dnevničk-kronikalnih spisa sve do konca 18. stoljeća. (Dvoumljenje između prvog i trećeg lica moguće je u pisanim povijestima izbjeci, dakako, i uporabom neutralne zamjenice prvoga lica množine, kao što to čini, npr. Patačić.) Ne samo da Bartol Kašić polovicom sedamnaestog stoljeća svoju autobiografiju iznosi uobličenu u putopisom zakriveno pripovijedanje u trećem licu, već i Adam Krčelić, u osamnaestom stoljeću započinje svoje *Annuae* miješajući jednu i drugu perspektivu. Kašić tijekom cijeloga teksta *Vita Bartholomaei Casii Dalmatae ab ipsomet conscripta. Grada za povijest književnosti Hrvatske, knjiga XV, Zagreb 1940; prijevod dr. Stjepana Sršena Putovanja južnoslavenskim zemljama, Privlaka 1987*) zadržava perspektivu trećeg lica, dok Krčelić pri početku *Anua* spominje svoju pripovjedačku ja-instancu, ali o sebi kao o javnoj osobi govori u trećem licu: »Bio je tamo i kanonik Adam Krčelić...« S vremenom prvo lice u Krčelićevim *Anuama* zadobiva sve veći prostor: ne samo da on govori o sebi u prvom licu, već događaje vezane za vlastitu osobu (parnice, sukobe i sl.) opisuje opširnije nego druge, a u objašnjavanju drugih događaja uzima pravo da procjenjuje njihove uzroke.

Prvenstveni interes za *činjenično* i *konkretno*, vezuje sva spomenuta djela. Nije suvišno napomenuti kako Jolles, objašnjavajući u *Jednostavnim oblicima* vrstu *memorable*, kao oblik u kojemu se navode zbivanja vezana uz građanski individualiziranu osobu, inzistira na orijentaciji prema činjenicama i na zaokupljenosti konkretnim, koja se očituje u takvome pripovijedanju. Stilska faktura Pavlovićeva *Memorijala* kratkoćom, sažetošću i parataksom sugerira upravo takvu zaokupljenost činjeničnim i događajnim. Redaju se osobna imena koja predstavljaju djelatne osobe, i uz njih vežu se glagoli koji izriču njihove radnje. Tome se još daju konkretne oznake prostora i vremena. Svaki Pavlovićev zapis zapravo odgovara na pitanje *tko, što, gdje, kada i kako*, poput neke novinske vijesti.

Za razliku od ljetopisca koji zapisuje što se ljudima dogodilo, Pavlović zapisuje ono što ljudi rade. On ne bilježi, poput ljetopisca, i one godine u kojima se ništa nije dogodilo, on bilježi ono što smatra važnim da bude zabilježeno. Njegovi zapisi šturi su jer su takvi bili po svojoj namje-

ri, a ne iz Pavlovićeve nemogućnosti da dosegne neki viši stupanj povijesnoga pripovijedanja; on to nije niti htio. Njegove su epizode neusporedivo jednostavnije od, primjerice povijesti Ludovika Crijevića Tubero-na, koji doista *narativizira zbilju*. Ako je moguće pretpostaviti da ima pripovijedanja bez stvaranja priče, onda Pavlović upravo to čini.⁴

Izostajanje vidljivih literarnih obilježja njegova teksta ne treba, međutim, smatrati naprosto nedostatkom: Pavlović se nije odlučio za priču kao za literarizirani oblik iskazivanja, njemu je priča pretpostavka, način doživljavanja događaja. O događajima se govori kao o takvim, zgotovljenim segmentima zbilje koji sami po sebi nose svoju priču, koji sami po sebi imaju smisao i značenje. Ako se odlučuje za dnevnički oblik, on to čini stoga što je blizinom svakodnevnoga bilježenja događaja ponajviše smanjena ta u stvari nepremostiva razdaljina koja neko zbiljenje dijeli od našega govora ili pripovijedanja o njemu.

BILJEŠKE

¹ Navedeno prema: V. Jakić-Cestarić, str. 267.

² O Pavlovićevoj genealogiji i drugim ondašnjim zadarskim obiteljima opsežno izvještava Vesna Jakić-Cestarić u *Radovima Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 10, 1983/4, str. 267–287. Tekst je naslovljen »Obiteljska pripadnost zadarskog kroničara Paulusa de Paulo«. Na nedostatke i nejasnoće u njezinome genealoškom stablu upozoravaju L. Čoralić i D. Karbić, u još neobjavljenom tekstu »Pri-lozi za životopis Pavla de Paulo«.

³ U svome spisu *Inscriptiones Dalmaticae*, objavljenom u Veneciji 1673. go-dine, Lučić je Pavlovićevom *Memorijalu* dodao prijepise nekih isprava — naput-ke zadarskim poslanicima, presude ninskog sabora i sl.

⁴ Heydena Whitea bi zasigurno zanimalo da li Pavlović može pripovijedati bez uređivanja događaja pri čemu ih moralno procjenjuje, odnosno, da li se mo-že pripovijedati, ako već nema fabularno zatvorene priče, bez moralnoga »zatva-ranja« događaja. Usp. Heyden White, »Realno u fikciji«, *Rival* 3/4–1988, str. 130–144.

BIBLIOGRAFIJA

- Coralić Lovorka-Karbić Damir: »Prilozi za životopis Pavla de Paul (neobjavljeno), za Zbornik Zavoda JAZU sv. 16.
- Hocke, Gustav-René: *Europäische Tagebücher*, Wiesbaden-München, 1986 (3. izdanje)
- Jakić-Cestarić, Vesna: »Obiteljska pripadnost zadarskog kroničara Paulusa de Paulo«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 10, 1983/4.
- Jolles, André: *Jednostavni oblici*, Zagreb, 1978.
- Klaić Nada — Ivo Petricioli: *Zadar u srednjem vijeku, Prošlost Zadra II*, Zadar 1976.
- Kombol, Mihovil: *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Zagreb, 1951.
- Lucius: *De regno Croatiae et Dalmatiae libri sex*, Amstelaedami 1666.
- Memoriale Pauli de Paulo patritii jadrensis*, in Lucius, str. 423—438 Neumann, Berndt: *Identität und Rollenzwang Zur Theorie der Autobiographie*. Frankfurt am Main. 1970.
- Šišić, Ferdo: »Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga«, *Vjesnik kraljevskog zemaljskog arhiva*, Zagreb, 1904 (VI).
- White, Hayden: »*Realno u fikciji*«, *Rival* 3/4—1988.